

RADICALISM ȘI DEMONISM

NAE IONESCU, M. SEBASTIAN ȘI EXTREMISMUL REVOLUȚIONAR

VLADIMIR TISMĂNEANU

Am citit pe nerăsuflăte noua carte a profesoarei de istoria filosofiei, poetei și eseistei Marta Petreu pe tema tinereții intelectuale a lui Mihail Sebastian, a relației dintre tânărul intelectual evreu român de la Dunăre, unul dintre cele mai rafinate spirite ale generației '27, și principalul doctrinar al extremismului revoluționar din România anilor '20 și '30, Nae Ionescu, seducător (la propriu și la figurat) profesor de logică și metafizică, dialectician-prestidigitator fără pereche, magician al conceptelor din specia lui Leo Naphta, personajul lui Thomas Mann din *Muntele vrăjit*. Cartea trebuie examinată în spiritul ei, care este unul al respectului pentru text, pentru surse, pentru faptele istorice, iar nu pe bază de procese de intenții, pe cât de malițioase, pe atât de dubioase. "Atacurile la baionetă", exploziile nevrotice, nu-și au locul acolo unde se discută idei.

Sebastian nu a fost un scriitor oarecare, rolul său la *Cuvântul* nu poate fi comparat cu cel al unui Ion Călugaru, *for instance*. Tema explorată de Marta Petreu poartă asupra unuia din cele mai controversate și încă sângărânde momente din istoria politică și intelectuală a României interbelice. Mai presus de orice, Nae Ionescu a urmărit să întemeieze religia politică a ortodoxismului românesc, o filozofie colectivistă ostilă liberalismului, parlamentarismului, socialismului (fie acesta și democratic) și oricărei forme de raționalism considerat emasculant și lipsit de viață.

Naeionescianismul a fost o viziune totalitară despre fenomenele politice, etice și religioase, iar tânărul Sebastian a sprijinit cu ardoare această perspectivă anti-pluralistă. Modernitatea era pentru Nae Ionescu prin excelență decadentă, coruptă și corupătoare. Statul burghez era unul fals, artificial, lipsit de legitimitate. Libertățile civile erau mofturi derizorii. Se impuneau decizii rapide, necruțătoare, luate de un Conducător blagoslovit cu providențială charismă. În conflictul dintre spirit și suflet, klagesianul Nae lua partea sufletului.

La un ceas când Europa părea să fi intrat în ceea ce Elie Halévy a numit *L'ère des tyrannies*, aceste idei explozive păreau să aibă un viitor și nu este de mirare că Sebastian s-a contaminat de patosul lor cadentat. Ceea ce este surprinzător ține de intensitatea adevăratei sale la o formulă spirituală menită să justifice cele mai aiuritoare salturi mortale politice, inclusiv recursul la violență, teroare, crimă. În acei ani de "îndrăcire", Sebastian a fost de fapt un fanatic. S-a dedat la ceea ce Thomas Mann a numit odată *extazul demonismului*.

Intitulată *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu-Mihail Sebastian*, cartea publicată la editura Polirom poate fi citită în mai multe registre: mai întâi acela al atacului fascist (de sorginte sorelian-mussoliniană) împotriva instituțiilor burgheze din România. Este vorba în acest caz de atracția lui Sebastian pentru ideile fascismului italian și chiar francez, în nici un caz către rasismul antisemit, misticismul wagnerian ori socialismul pan-germanist din care s-a născut nazismul. Mai mult, în prima fază a *Cuvântului*, nici Nae Ionescu, personajul pentru care Sebastian nutrea o admirație nețărmurită, învecinată cu orbirea, nu era un ideolog atras de elucubrațiile rasiste.

Etnicismul său meta-politic (spre a relua conceptul lui Pieter Viereck) era unul

primordialist, autohtonist, grandios-teluric, fundamentalist, reacționar în sensul cel mai exact al termenului. Asemeni lui Péguy, Nae venera *la patrie et les morts*. Gândirea sa provenea ca orientare dinspre Joseph de Maistre și se înrudea oarecum cu filosofia lui Charles Maurras. Când Sebastian scrie împotriva partidelor politice (în primul rând împotriva celui liberal), el participă alături de profesorul său la un atac general-european împotriva spiritului democratic, parlamentar, pluralist. Să nu uităm că primul președinte al Poloniei democratice, Gabriel Narutowicz, a fost asasinat de un extremist naționalist. Moda crimei politice era contagioasă și afecta toate țările din regiune.

Poziția etnocentrică a lui Nae Ionescu nu era esențial diferită de aceea a unui Roman Dmowski, ideologul Democrației Naționale (*endecja*) din Polonia. În plus, ortodoxismul febril al lui Nae Ionescu, fundamentul modelului său etnocratic, s-a ciocnit cu criticile venite din partea unui Mircea Vulcănescu, alarmat de manipulările politice ale credinței.

Al doilea registru ar fi acela al abordării demistificatoare. Marta Petreu schimbă paradigma interpretării lui Sebastian: citind sute de articole ale acestuia, ale lui Nae Ionescu, ale altor membri ai Generației, a ajuns la concluzia că Sebastian a fost în fapt principalul megafon al atitudinilor de

extremă dreaptă care au constituit viziunea năistă despre stat, colectivitate, tradiție. Aș îndrăzni totuși să citesc diferit articolul lui Sebastian "Omul cu revolverul" publicat cu puțin timp înainte de interzicerea *Cuvântului* și arestarea lui Nae Ionescu, ca parte a represaliilor ce au urmat uciderii lui I. G. Duca. Nu cred că era vorba de o deșantată, iresponsabilă, cinică apologie a gangsterismului, ci mai degrabă de un text-diagnostic, o premonitoare încercare de simptomatologie a ceea ce mai târziu, în *Cum am devenit huligan*, Sebastian definea drept "o epocă și o mentalitate".

A propos de această lucrare, cred că ar fi fost utilă o discuție în detaliu, mai cu seamă în ceea ce privește definirea spiritului anti-totalitar. "Spiritul critic este unul civil", scria exemplar Sebastian. "Marșurile, odele și simbolurile vagi sunt materia primă a oricărei dictaturi" (citez din memorie). Personal, consider pamfletul lui Sebastian una dintre cele mai lucide analize ale relației de consubstanțialitate ideologică, pe bază de anti-individualism, de dispreț pentru subiectivitatea autonomă, dintre fascism și comunism. De acord cu Marta Petreu, nu trebuie să-l (mai) privim pe Sebastian ca pe un "model", dar nu trebuie să dăm o semnificație de-a dreptul cosmică, inexorabilă celor "șapte ani din «casa Cuvântului»", cei șapte ani de «noroc nemeritat» și de

MARTA PETREU
Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian
Editura Polirom, 2009

ucenicie pe lângă «stăpânul» său, Nae Ionescu" (p.256).

În plus, sunt mai puțin dispus decât Marta Petreu să dau credit ironiilor de doi bani ale unui I. Ludo ori atacurilor venite din partea celor care, în acei ani, ridicau în slăvi URSS ca patria speranțelor antifasciste. Nae Ionescu i-a aplicat discipolului său o "pedagogie negativă" prin acea dezolantă prefață. Textul însă era (și rămâne) penibil pentru Nae, nu pentru Sebastian, orice ar fi scris Racoveanu, Teodorescu-Braniște și Ludo, spre a nu mai vorbi de Belu Zilber.

Un "trecut deocheat" a fost într-adevăr această perioadă a furorii năiste a lui M. Sebastian, ca și în cazul unor Cioran, Eliade, Noica, dar cu câțiva ani înaintea "îndrăcirii" acestora. Pozițiile revoluționare de dreapta ale lui Sebastian (extremismul "moderat") au fost probabil cunoscute de exegeții săi, dar, sugerează Marta Petreu, aceștia au preferat a le trece sub tăcere. Un idol nu poate fi imprezvizibil, failibil și heterogen. Sebastian a aderat la extrema dreaptă cu patima primei mari iubiri. Nu la conservatorism, mă grăbesc să o spun, ci la acea formulă politică intolerant-febricitantă pentru care pașoptismul, Luminile, Revoluția Franceză (inclusiv girondinii) erau numele unor catastrofale erori. Tema revoluției plutea în aer în acea perioadă, instituțiile statului de drept se clătinau nu doar în România.

Pe de altă parte, poate că ar merita spus că unii evrei au aderat la fascism în Italia acelor timpuri, inclusiv Margarita Sarfati, atât de apropiată de Duce. Cartea lui Alexander Stille, *Benevolence and Betrayal*, tratează tocmai acest delicat, spinos și totuși real subiect. Să mai spun că în anii «30, când legislația antisemită ducea la discriminări la adresa studenților evrei (mai întâi *numerus clausus*, apoi *numerus nullus*), au fost destui tineri evrei din România care au plecat la studii în Italia lui Mussolini.

Repet, a fi simpatizat cu Mussolini în anii '20 însemna cu totul altceva decât a-l admira după 1938, când Italia fascistă a adoptat legislația rasistă inspirată de nașiști.

Continuare în pagina 31

www.festiner.ro - EPER - ROM

rencontres du patrimoine europe-roumanie

rper sub înaltul patronaj al ACADEMIEI ROMANE

organizeaza

Universitatea de Vara de restaurare de monumente si situri UdV RPER 2009

"PE DRUMURILE ROMANE IN TARA MOTILOR" editia I

21 august-5 septembrie

Turda (Potaissa) - Rosia Montana (Alburnus Maior) cu concursul universitatilor din Romania, Franta si Italia

Logos: TVR, RAI, AN, FUNDATIA PRO INGERMERO, IC MOS, ORIENT, etc.

DREPTUL CITITORULUI... NAE IONESCU...

Urmare din pagina 5

R.Ș: Dacă ar fi să fiți consultat de o editură americană, să spunem în legătură cu un scriitor român care ar merita tradus, care credeți că ar fi un pariu cu mari șanse de câștig, pe cine ați miza? Să împărțim în două secțiuni: proză și poezie.

M.C: Păi, ca proză, sincer vorbind, aș avea dificultăți să fac recomandări. Deja lucrurile scrise în secolul XIX sau în secolul XX sunt opere care presupun o cunoaștere a istoriei, o contextualizare istorică și această contextualizare istorică e dificilă. Sigur că unii scriitori, care au pătruns în circuitul universal în secolul XIX, au rămas acolo drept clasici, cum ar fi: Balzac, Flaubert etc. Dacă s-ar descoperi acum un scriitor francez din secolul XIX, ar fi greu să-l împui. Aici se mai pune și problema limbii. Eu aș zice că Mircea Cărtărescu ar fi. El s-a și tradus în engleză la o editură mică, New Directions, și sper să aibă un ecou pozitiv. A avut un ecou pozitiv în franceză, însă, iarăși, nu va fi o literatură de mare public, va fi o literatură a unui public foarte limitat, interesat de Europa de Est, în genere, în poezie, în lumea comunistă poate. Eu aș crede că ar fi interesante de tradus anumite jurnale și mărturii din închisorile comuniste. De pildă, Lena Constante a apărut la University of California Press și cred că a avut un oarecare ecou, iarăși, pentru un anumit public destul de restrâns.

R.Ș: Dar o carte ca a lui Steinhardt nu ar prezenta interes?

M.C: O carte ca a lui Steinhardt nu ar avea un mare impact, cred. Deși pentru noi are. Cartea lui Sebastian are un mare impact pentru că este comparabilă cu jurnalul găsit în anii '90 al lui Victor Klemperer, în Germania și care a apărut în două volume mari. Un jurnal din timpul războiului, al unui evreu care a trăit în Germania și a supraviețuit datorită faptului că s-a căsătorit cu o nemțoaică creștină. Mai există încă o problemă, din păcate. Aceea că la noi în literatură anticomunismul joacă un rol foarte mare în aceste memoriale de închisoare. Iar comunismul nu este total compromis în Occident, pentru că au existat în Europa partide comuniste mari. Partidul comunist francez câștiga 20-25 % din electorat, sute de mii de membri. Nu toțiăștia sunt criminali sau părtași la crimă, ci sunt niște oameni care s-au iluzionat, au gândit greșit, nu au vrut să vadă. Ce poți să le faci?

R.Ș: Da, e paradoxal că după tot ce s-a întâmplat, după ce există atâtea mărturii, există o experiență nenorocită a Europei de Est, să mai poți crede în această doctrină!

M.C: Eu întâmplător mă aflam la Paris în timpul invaziei Cehoslovaciei din 1968 și am participat la o manifestație relativ mică, de protest în fața Ambasadei Sovietice de la Paris. Erau totuși vreo două, trei mii de oameni. Dar puțin, dat fiind caracterul crucial al momentului istoric. Și, evident, în curtea Ambasadei Sovietice erau mai mulți fotografi care fotografiau pe toată lumea care se adunase să protesteze. Erau cehi, polonezi, români care se aflau pe acolo, erau europeni mai mult din Est. Pe drumul spre Ambasada Sovietică erau studenți francezi care participaseră la revolta din mai '68, revolta studentescă faimoasă, și care strigau către oamenii care mergeau către ambasadă: "Nu vă lăsați recuperați de fasciști!"

R.Ș: Adică rămâneți cu comuniștii.

M.C: Nu. Ei erau anticomuniști, dar

considerau că te poți lăsa cumpărat de fascism dacă protestezi împotriva Uniunii Sovietice în acel caz. Ceea ce era o imbecilitate! Istoria e plină de astfel de lucruri. Ce putem face noi este să înțelegem de ce lucrurile stau așa și să încercăm încetul cu încetul să ne schimbăm. Părerea mea este că situația asta nu va rămâne așa. Interesul pentru Gulag, pentru ceea ce numim Gulag după Soljenițin, va crește în viitorii ani. Peste 20, 30 de ani gulagul va fi studiat cu foarte mare atenție și cu foarte multă sensibilitate. Eu cred asta. Eu cred că este o chestiune de timp. De altfel, și Holocaustul din cel de-Al Doilea Război Mondial a avut nevoie de timp. Între 1945, când s-a terminat războiul, și 1967 când a avut loc procesul lui Eichmann la Ierusalim, nu s-a vorbit deloc despre Holocaust. Erau câteva cărți, nu era deloc această pletoră de studii istorice amănunțite.

R.Ș: Ați trăit vreodată spaima de literatură?

M.C: Nu, n-am trăit-o niciodată, am trăit numai bucuria și chinul literaturii. Nu m-a înspăimântat niciodată. Cum poate să te înspăimânte literatura?

R.Ș: Portretul lui M este o carte despre fiul dumneavoastră.

M.C: Da. Care a murit înainte de a împlini 25 de ani și care suferea de autism. Aș vrea să spun că am publicat această carte, acest memorial de doliu, gândindu-mă nu la orice cititor, ci la cititorii care ar putea avea probleme similare în viața lor și care ar putea într-un fel să capete o reasigurare, văzând că și altcineva a trecut prin niște încercări ale vieții foarte grele și că nu sunt singuri. Evident se adresează și unui cititor mai general, care este interesat de această condiție. Nu e o boală propriu-zisă, autismul, e o condiție care afectează percepția. Nu pot fi descifrate mesajele cele mai simple, mesajele fizice, gesturile, surâsurile, privirile. În schimb, inteligența abstractă este perfectă și acești oameni sunt uneori, în rare cazuri, mari matematicieni. Pentru că matematica este o știință pură care ignoră orice context social. Iar tot ceea ce se leagă de un context social scapă percepției acestor autiști sau oameni care suferă de Sindromul lui Asperger. Sunt probleme foarte interesante. Acești oameni nu pot minți, ei nu pot concepe minciuna, nu pot concepe prefăcătoria, care se dovedesc forme de viață și de adaptare socială absolut esențiale. Dacă tu nu poți să minți ești un om handicapat. Minciuna e esențială. Prefăcătoria e esențială. Mimarea. Decodificarea unei mimări, toate astea sunt foarte importante.

R.Ș: Cum ați perceput Timișoara văzând-o pentru prima dată? Bănuiesc că aveți o Timișoară imaginară.

M.C: Aveam o Timișoară imaginară și trebuie să spun că Timișoara reală, cât am văzut din ea, e departe de a mă fi dezamăgit. Dimpotrivă, stimulează acea imaginație pe care o aveam, a unui oraș central-european, frumos, atins de aripa barocului. Pe urmă, un oraș omenesc interesant, despre care am citit mult, despre care știu că este locul în care s-a declanșat revoluția populară sau răscoala populară împotriva comunismului. Am citit mult despre Timișoara, o cunosc bine pe Mariana Șora, care a și scris amintiri despre tinerețea ei, pe Mihai Șora, care vorbește foarte frumos despre Timișoara în ultimele lui cărți cu tineri prieteni. Eram foarte curios să văd Timișoara și îmi pare bine că am venit.

Urmare din pagina 32

Fascismul italian, cu ale sale abominabile represii, prigoane și asasinat, nu a fost exterminat, nu a urmărit anihilarea mecanic-tehnologică a unor întregi categorii umane definite în chip biologic. Cel puțin în faza descrisă în carte (1929-1933), Mussolini se bucura încă de sprijinul unor intelectuali influenți, inclusiv Giovanni Gentile. Futuristul Marinetti a rămas fascist până și în timpul abjectei Republici Sociale Italiene de la Salo (1943-1945). Despre Papini, sicofant al Duceului (pe care îl numea "prietenul poezilor"), nu mai este cazul să insist.

La fel de interesantă mi se pare analiza relației Sebastian-E. Lovinescu: departe de a se identifica moral și estetic cu viziunea sincronistă a celui care a fost un fel de Settembrini român, deci arhetipul anti-năismului, Sebastian a rămas până la capăt, un nostalgic al naeionescianismului, deci al unei filosofii "rumânești" care îi interzicea identificarea ca român. Relația dintre demonul Nae și învățăcelul său Iosif Hechter a fost într-adevăr una de o ambivalență ce ține de resortul psihanalizei. Nefasta prefață scrisă de Nae Ionescu pentru romanul *De două mii de ani* nu a dus la finalul relațiilor de mare cordialitate dintre cei doi.

Dimpotrivă, Sebastian se va feri să-l acuze direct pe Nae de antisemitism, îi va găsi cele mai contorsionate (și neverosimile) scuze, va accepta să-i viziteze superba vilă de la Balcic și să se costumeze în "mariner" când acceptă invitația profesorului de a participa la o excursie pe yachtul acestui hedonist specializat în predicarea ascetismului mistic. Cartea Martei Petreu este de fapt istoria unei prietenii, ori poate mai bine spus a unei iubiri dintre un tânăr îndrăgostit de absolut și un alchimist al gândirii pentru care viața nu este altceva decât experiment, aventură, risc. O iubire care a implicat ambele părți: o știm de la Hegel, dialectica stăpânului și sclavului nu este una univocă.

În Sebastian, dincolo de anumite interese îndoelnice (mă despart de speculațiile legate de dorința de a o flata cumva pe Elena Lupescu prin promovarea unui "june evreu"), Nae a găsit un adorator, un zelot de o sensibilitate aproape maladivă. Poate că tocmai această vulnerabilitate excesivă explică slăbiciunea lui Nae pentru cel pe care îl remarcase încă de la acel fatidic bacalaureat din Brăila. O slăbiciune care nu s-a stins vreodată, dincolo de înregimentarea profesorului într-o mișcare totalitară a cărei natură ținea de ceea ce Hannah Arendt a numit "logodna între gloată și elite".

Și fiindcă am pomenit-o pe Hannah Arendt, mă întreb dacă nu este ceva similar, la nivelul inefabilului, al inexprimabilului, al infra-raționalului care explică relația acesteia cu Martin Heidegger la atâția ani după episodul de tinerețe, tot așa cum Sebastian nu s-a putut rupe complet vreodată de vraja Logosului naeionescian.

În anumite privințe, cartea este și istoria prietenii unei generații pierdute, rătăcite, supliciate, a pasiunilor pentru mișcări politice născute din resentiment abisal și speranțe apocaliptice. La stânga și la dreapta s-au țesut în acei ani prietenii întemeiate pe spirit anti-filistin, pe expectații mesianice, pe vise nesăbuite (a se vedea cartea lui Marci Shore, *Caviar and Ashes*, despre generația lui Aleksander Wat, Jaroslaw Iwaskiewicz și Julian Tuwim). Unele afirmații nu mi s-au părut suficiente de argumentate, există o tentație didactică (ușor de înțeles) și, în anumite momente, o înclinație spre apodictic. Bibliografia ar trebui actualizată, mai ales dacă lucrarea se va extinde, cum sper, asupra întregii Generații, cu lucrări despre fascismul european ca fenomen intelectual (G. Mosse, R. Griffin, E. Weber, J. Herf, R. de Felice, R. Paxton, S. Payne, Z. Sternhell).

În ansamblu, avem de-a face cu o lucrare de o luminoasă onestitate și de un admirabil curaj spiritual, un exercițiu remarcabil de restituire dezinhbată a unor adevăruri nu întotdeauna comode, însă mereu necesare.

Imaginile din acest număr reproduc lucrări ale artiștilor plastici DORU COVRIG, VALERIU SEPI și EUGEN GONDI

ORIZONT

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș

Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu

Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Cristina Chevereșan, Șerban Foarță, Radu Pavel Gheo, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Alina Radu, Robert Șerban, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcău, Daniel Vighi.

Concepție grafică: Alexandru Jakabházi

Colectivul tehnic: Sorin Stroe (paginare, prezentare grafică).

www.revistaorizont.ro e-mail: fundatia@3europe.org

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95

Marcă înregistrată: M/00166

Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA

Abonamentele se fac la P.T.T.R.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

ISSN 0030 560 X

Abonamentele se fac la Rodipet, la poziția 4386 din catalog